

DOI: <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2022.23>

УДК 94(436+439=161.2)-054.65]«1915/1917»:[37:061.2]

ІГОР СРІБНЯК

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри всесвітньої історії Історико-філософського факультету
Київського університету імені Бориса Грінченка,
м.Київ, Україна
i.sribniak@kubg.edu.ua, ORCID iD 0000-0001-9750-4958

ОСВІТНІЙ РУХ У ТАБОРІ ПОЛОНЕНИХ ВОЯКІВ-УКРАЇНЦІВ ФРАЙШТАДТ, АВСТРО-УГОРЩИНА, 1915-1917 РР.

У статті розкрито особливості розгортання освітнього руху в таборі полонених вояків-українців Фрайштадт (Австро-Угорщина) у 1915-1917 рр. Було встановлено, що попри усі початкові складнощі (через протидію чорносотенців) завдяки системній роботі членів Просвітнього відділу, просвітньої секції СПГ, товариства «Просвіта» ім. М. Драгоманова протягом 1915-1917 рр. стало можливим організувати викладання доволі широкого спектру навчальних курсів та шкіл грамоти (для неписьменних).

Визначальну роль в організації освітнього життя спочатку відігравав Просвітній відділ СВУ, у складі якого входили українські громадські діячі, освітяни, кооператори з університетською або гімназійною освітою, які мали вироблений національний світогляд. Їх зусиллями у складі української таборової організації у Фрайштадті з числа полонених були створені відповідні структури (просвітня секція і товариство «Просвіта»), які з часом перебрали на себе основний тягар ведення просвітницької роботи.

Її зміст суттєво різнився – якщо спочатку наголос робився на загальноосвітніх курсах (аби не викликати у полонених закидів у «політиці»), то вже за рік освітні інституції дедалі більше уваги приділяли насамперед українознавчим предметам (історія України, українська мова та історія української літератури). Разом з тим велика кількість учбових годин відводилася на ліквідацію неписьменності серед полонених.

Для значної полонених освіта ставала сенсом їх таборового життя, а разом з тим відбувалося їх національне освідомлення, коли вони – інколи навіть непомітно для себе – починали перейматися проблемами самоствердження України у політичному відношенні та ставали адептами її незалежності. Таким чином, з одного боку, просвітні організації цілеспрямовано готували полонених до майбутнього цивільного життя на Батьківщині, а з іншого – виховували з них свідомих й відданих громадян вільної України.

Ключові слова: полонені українці, табір Фрайштадт, школа, виклади, Просвітній відділ, Австро-Угорщина.

Створення табору Фрайштадт стало першим «експериментом», на проведення якого погодилася австрійська влада з метою національної сепарації полонених царської армії, і виокремлення з їх середовища українців. Це завдання покладалося на Союз визволення України (СВУ), який делегував сюди своїх представників, поклавши на них завдання створення українських гуртків з числа таборян з тривким національним світоглядом. Найголовнішим завданням емісарів СВУ стало налагодження в таборах просвітницької роботи, бо тільки в такий спосіб можна було пробудити приспаний у душах «малоросів» національний сентимент. Першим кроком на цьому шляху стало заснування шкіл грамоти та проведення викладів з різних галузей знань для тих полонених, які вже мали початковий освітній ценз.

Метою даної статті є розкриття особливостей проведення просвітницької роботи в середовищі полонених українців у таборі Фрайштадт, Австро-Угорщина, яка здійснювалась заходами Просвітнього відділу СВУ, а також членами таборових просвітніх організацій протягом 1915-1917 рр.

Дослідження цієї теми являє собою актуальний напрям освітологічних студій, бо дозволяє реконструювати процес становлення та розвитку українського національного шкільництва на чужині – в екстремальних умовах перебування українців у полоні під час Першої світової війни.

Історія функціонування табору Фрайштадт почала системно розроблятися у кінці 1970-х рр., коли була опублікована збірка спогадів «Союз визволення України у Відні (1914-1918)», яка містила кілька дуже інформативних розділів про особливості перебігу культурно-освітньої роботи у середовищі полонених українців (Сімович, 1979; Дубрівний, 1979). Ще за десять років до вивчення історії цього табору приступили австрійські історики, зусиллями яких були зібрані окремі факти про культурно-просвітні здобутки таборян (Rappersberger, 1988; Fellner, 1989). У середині 1990-х рр. ця «естафета» була продовжена українськими науковцями, яким нарешті стали доступні архівні документи з колишніх радянських «спецхранів» (Срібняк, 1999, с.41-71; Sribnjak, 2002; Срібняк, 2007; Кривошеєва, 2009). Перспективним напрямом досліджень є

вивчення діяльності організаторів культурно-освітньої роботи у Фрайштадті – вищих функціонерів Союзу визволення України та членів таборових просвітніх відділів (Даниленко & Добржанський, 1996; Патер, 1998; Назарук, 2005; Молдован, 2009; Труба, 2013).

Але аналіз історіографії цієї проблеми буде неповним, якщо не згадати про дві статті подружнього тандему – Олександра Омеляновича Мальця (нині – завідувач кафедри суспільних дисциплін та фізичної культури Мукачівського державного університету, доцент, доктор історичних наук) і Наталії Богданівни Малець (нині – доцент кафедри громадського здоров'я і гуманітарних дисциплін медичного факультету № 2 Ужгородського національного університету, кандидат історичних наук). Навіть поверховий аналіз статті О.Мальця (2014) дозволяє зробити висновок про наявність в ній плагіатних запозичень з монографії І.Срібняка «Полонені українці в Австро-Угорщині та Німеччині (1914-1920 рр.)». При цьому автор статті припустився кількох характеристичних помилок у посиланнях, які додатково засвідчили його повну некомпетентність в цій темі, а також – що є набагато гіршим – вдався до фальсифікації джерел (Срібняк, 2020, с.162-163). Плагіат в статті О.Мальця рельєфно унаочнюється після перегляду таблиці співставлень, в якій кольором позначені всі текстові крадіжки, які були здійснені О.Мальцем (На сторожі...).

Але найцікавіше чекатиме на читача при ознайомленні зі статтею Н.Малець (2014), яка була так само неуважна при оформленні посилань у своєму дописі. Текст її «розвідки» є фактично «переспівом» плагіатної в своїй основі статті О.Мальця (!!!). Автори цих писань не переймалися й тим, що назви їх «розвідок» майже ідентичні, відрізняючись лише одним словом (в першому випадку: «*Культурно-просвітницька діяльність...*», у другому: «*Літературно-просвітницька діяльність...*»). Відтак маємо унікальний випадок – подвійний плагіат (підкреслення моє – *авт.*), коли Н.Малець плагіатить у О.Мальця (або навпаки, бо ж їх статті були опубліковані одночасно – у 2014 р.), а останній «творчо запозичує» результати чужого дослідження з монографії автора цієї статті.

Зрештою, буде доцільним залишити проблему визначення першості в плагіаті на розсуд подружжя, і водночас закликати О.Мальця і Н.Малець до перегляду стратегії свого наукового зростання, хоча очевидно, що це залишиться *«голосом вопіючого в пустелі»*, хоч і дає багату поживу для роздумів про колосальне морально-наукове зубожіння згадуваного тандему плагіаторів попри всі їх високі посади та наукові ступені. Слід додати, що ще одна публікація Н.Малець (2015) теж не витримує жодної критики через дуже слабку забезпеченість її джерелами.

Перегорнути цю сумну сторінку «творчості» плагіаторів дозволив вихід останніми роками кількох змістовних публікацій про Фрайштадт (Срібняк, 2019; Срібняк, 2020, Палієнко & Срібняк, 2021), разом з тим накопичений в них масив фактологічної інформації дозволяє сподіватися на публікацію окремої синтетичної монографії, покликаної дати синтетичну картину історії діяльності української таборової організації у цьому таборі.

У середині грудня 1914 р. до табору Фрайштадт прибув д-р Василь Сімович, який мав своїм завданням «зorganizувати систематичну просвітню роботу серед полонених», а в подальшому здійснювати її загальний провід. В цьому часі її проведення супроводжувалося значними труднощами, зумовленими протидією з боку чорносотенців, які вважали своїм неодмінним обов'язком чинити усілякі перешкоди всім ініціативам В.Сімовича. Відтак коли останній розпочинав виклади (власне – читання творів українських письменників) у бараках, чорна сотня робила все можливе і неможливе аби їх зірвати. Як згадував сам В.Сімович, спочатку їх супроводжували «шум, гамір[...], вигуки, свисти, а то й насміхи, демонстрації з боку старших у бараках, співи «Боже царя храни», що надзвичайно ускладнювало роботу з полоненими (Сімович, 1979, с.85).

У цій ситуації на допомогу В.Сімовичу прийшла таборова комендатура, яка дозволила (з 20 грудня 1914 р.) проводити виклади в їдальні табору, а вечірні читання – в окремому бараку, де мала бути облаштована таборова церква. Це мало позитивні ознаки – обидва приміщення почали заповнюватися майже

повністю (на них збиралося до двох тисяч таборян). Збільшенню кількості відвідувачів цих викладів сприяло й те, що під час читань оповідань Г.Квітки, М.Вовчка, Б.Грінченка, І.Франка, В.Стефаніка, Б.Лазаревського, В.Винниченка; байок Л.Глібова і Є.Гребінки, а також поезій Т.Шевченка – лектор В.Сімович вичерпно коментував все, що було незрозумілим полоненим та відповідав на їх запитання (Сімович, 1979, с.86). Дієву допомогу В.Сімовичу надавав митець-маляр Микола Голубець, який також був запрошений до роботи у Фраштадті. Його зусиллями полонені прослухали окремі твори Т.Шевченка, С.Руданського та Л.Глібова, після чого він розпочав виклади з історії України (за книгою М.Аркаса) (Голубець 1979, с.9-10).

Наступним кроком стала організація курсу німецької мови (кінець січня 1915 р.), який провадив щойно переведений до Фрайштадту український громадський діяч Осип Безпалко. Аби полегшити опанування слухачам цього курсу опанування азів німецької мови, комендатура табору звільнила їх від виконання щоденної роботи. Аналогічним привілеєм користувалися й всі учителі з числа полонених, які допомагали у проведенні просвітньої роботи в таборі. Це часто призводило до різного роду конфліктів зі старшими бараків з числа унтер-офіцерів царської армії, які користуючись своїм становищем намагались усіляко дискримінувати учнів та учителів таборових курсів (ці дві категорії таборян мали спеціальну відзнаку, яка засвідчувала їх участь у викладах). Чорносотенці вдалися до активної протидії слухачам цього курсу: «не давали хліба, обіду, видавали книжки з рук, дерли й кидали до виходків» (Сімович, 1979, с.87).

Проте просвітницька робота в середовищі полонених не припинялася, на користь чого свідчило започаткування низки нових курсів, що були зорієнтовані на різні групи таборян. Так, зокрема, протягом січня-березня 1915 р. В.Сімович провадив курс української граматики для тих полонених, хто вже мав початкову освіту. Завдяки участі в них 40 таборян «навчилося по укр[аїнські] писати й почало старатися поправно балакати». Паралельно відбувався й курс історії України як «загально-доступне читання для народу» (ЦДАВОУа, арк.3). У лютому ц. р. у таборі було розпочато щоденний курс для

неграмотних (ЦДАВОУб, арк.19), який провадили полонені вчителі Падалка і Головин. І хоча на кількості його слухачів відчутно позначилася антиукраїнська агітація та постійний виїзд полонених на роботи, слід відзначити, що до травня 1915 р. більшість його учасників навчилися читати, писати та рахувати (Сімович, 1979, с.89).

У квітні 1915 р. були проведені виклади з курсу кооперації, а також почали «вестися вже дискусії на громадські та політичні теми», чому сприяло як скасування карантинних обмежень (внаслідок спалаху епідемії плямистого тифу), так і усунення з табору «шкідливих елементів» та приїзд з Райхенбергу нових партій полонених українців (ЦДАВОУа, арк.3). Тоді ж почалися систематичні виклади з діапроектором, що стало можливим після приїзду до табору М.Чайківського. Спочатку, через брак відповідних діапозитивів, у таборі відбувалися виклади лише з географії, природознавства, археології та ін. Але після придбання фотографічного апарату (кошти для цього були надані СВУ), силами полонених була виготовлена значна кількість діапозитивів з історії та географії України, що дозволило значно розширити тематику цих викладів (Сімович, 1979, с.91).

У зв'язку з прибуттям до табору все більшої кількості цивільних осіб, які відряджались сюди СВУ для організації різних напрямів культурно-просвітницької роботи, виникла потреба об'єднати їх в колегіальний орган («Просвітній відділ СВУ»). Він був утворений у кінці березня – на початку квітня 1915 р., а його першим головою був призначений В.Сімович, який надалі персонально відповідав за зміст та характер національно-організаційної та культурно-освітньої роботи перед таборовою комендатурою та Президією СВУ в Відні. При цьому як і раніше кожному з членів Просвітнього відділу (протягом кінця 1914 – 1915 рр. у Фрайштадті працювали Михайло Гаврилко, Євген Турула, Микола Голубець, д-р Осип Охримович, Осип Безпалко, Омелян Гнідий, д-р Микола Чайковський, д-р Володимир Левицький, Василь Пачовський, д-р Роман Домбчевський, Яків Остапчук) (ЦДАВОУс, арк.30, 259; ЦДАВОУд,

арк.7-8; ЦДАВОУб, арк.19; LaAC, file 4, 14) доручалася своя окрема ділянка роботи, що могла бути визначена проводом СВУ (у порозумінні з В.Сімовичем).

Всі члени Відділу щотижнево збиралися на загальні збори, на яких намічалися перспективні плани роботи, обговорювалися нормативні документи, дебатовалися звіти. Деякий час ці сходини членів Відділу проводилися на приватних помешканнях, а вже починаючи з кінця травня 1915 р. – тільки в т.зв. «учительській канцелярії» (окремому приміщенні, яке було виділено таборовою комендатурою для потреб розвитку просвіти у Фрайштадті) (Дубрівний, 1979, с.103). Створення Просвітнього відділу надало значно більшого динамізму розвитку культурно-просвітньої роботи, яка дедалі більше «прибирає зовсім інший вигляд, більш систематичний, чим даліш – то більш із політичною закраскою» (ЦДАВОУа, арк.3зв.).

Але попри всі ці здобутки опір чорносотенців не вщухав, які до того ж використовували будь-яку можливість для активізації своєї деструктивної діяльності. На початку травня вони використали як привід укладення списків з числа полонених, які мали бути вивезені з табору як небажаний елемент. Ці списки були укладені ще у січні 1915 р., але внаслідок запровадженого карантину внесені до них особи продовжували залишатися у Фрайштадті. Заходами В.Сімовича згадувані списки були уточнені, для чого йому знадобилося два тижні. За цей час «чорна сотня» спромоглася залякати переважну більшість загалу полонених погрозами майбутніх покарань усім тим, хто «слухає Україну» (так чорносотенці називали українських активістів – *авт.*), для чого всіх їх нібито було внесено до окремих списків з метою подальшого передання царській контррозвідці. При цьому «чорною сотнею» рухали не так ідейні мотиви, як небажання втрачати «теплі» місця старших бараків, які отримували поліпшене харчування та могли користуватися усіма культурними надбаннями українців (бібліотека, театр та ін.) (Сімович, 1979, с.91-92).

Слід відзначити, що ця розкладова робота на короткий час майже повністю паралізувала просвітню роботу в таборі – на викладах, які відвідувало майже 1000 таборян, тепер збиралося до 30 (або й менше) осіб. На учнів таборових

курсів особливо впливало й те, що чорносотенці організували раптові напади на читальню та викладові зали, жбурляючи велике каміння у віконні шибки цих приміщень, і лише завдяки щасливій випадковості під час цього злодійства ніхто не постраждав. Між таборянами поширювали чутки, що читальня буде підпалена, а всіх українських активістів у ній – вбиватимуть. Дізнавшись про такі плани «чорної сотні» український актив табору утворив «самооборону», члени якої дали рішучу відсіч подальшим провокаціям чорносотенців, після чого життя у таборі поволі нормалізувалося. Вже на початку травня 1915 р. був організований новий курс німецької мови, поступово збільшувалася й кількість таборян, які відвідували й інші виклади (Сімович, 1979, с.92).

На цей час припадає поширення діяльності членів Просвітнього відділу та українського активу на другу секцію табору, в якому до цього часу через спалахи плямистого тифу просвітня робота не провадилася. Проте організація вечірніх читань у приміщенні тамтешньої чайні зіткнулася з відчутним опором з боку полонених, підбурюваних чорносотенцями. Протистояння між читачами та учнями з одного боку, та просто відвідувачами чайні з іншого – загострилося настільки, що лекторам М.Гаврилкові та М.Голубцю неодноразово доводилося звертатися за допомогою до вартової команди табору. Зрештою, всю просвітню роботу в цій секції довелося невдовзі перенести до окремого бараку – церкви, де було поновлено проведення вечірніх читань, відбувався курс німецької мови та історії української літератури, діяв курс для неграмотних та бібліотека (Сімович, 1979, с.93).

Тодішній голова Просвітнього відділу СВУ згадував ще одну причину тимчасового занепаду просвітньої роботи в таборі – прихід весни, коли краєвиди околиць Фрайштадта і довколишня природа наповнилися життям і різко контрастували зі становищем полонених, породжуючи у них апатію та тугу за рідним краєм. У цей час значна кількість слухачів курсів та учасників читань намагалися проводити свій вільний час поза бараками, і як наслідок, заняття у бараках вже не збирали значної кількості полонених (Сімович, 1979, с.93). Але попри це ініціативна меншість таборян об'єдналась у т. зв. «Соціяльний кружок»

(спочатку в складі 50 осіб, а з часом їх число збільшилося до 200 полонених). Для його членів Просвітнім відділом було проведено кілька доповідей на різноманітні теми з подальшим їх обговоренням (Дубрівний, 1979, с.104).

Протягом червня для посилення культурно-просвітньої роботи до табору прибули Володимир Левицький і Роман Домбчевський, крім того – до Фрайштадту були переведені члени української організації з табору Кніттельфельд, що дозволило збільшити кількість учнів у таборових школах (попри виїзд більшості таборян на польові роботи). Безперечним досягненням українського активу табору стало створення 20 серпня 1915 р. загальнотаборового «Суспільно-Просвітнього гуртка» (СПГ), який діяв на підставі власного статуту, маючи первісно у своєму складі 75 членів. Просвітницька напрям його роботи з самого початку був визначальним, і покладався на просвітню секцію Гуртка на чолі з першим головою її ради Костем Голобородським (Даниленко, 1979, с.16).

Члени ради (Я. Орищенко, І.Лазько, В.Степанович, Д.Оляничин, Ф.Шевченко, Ю.Мочульський, О.Лошаченко та ін.) надавали діяльну допомогу таборовому Просвітньому відділу, організуючі проведення вечірніх читань для всіх бажаючих. З числа просвітян-полонених призначались й вчителі для викладів арифметики, грамоти та господарства, що дозволило членам Просвітнього відділу сконцентруватися на проведенні викладів з фізики, географії України, природознавства та ін. (ЦДАВОУа, арк.4зв.-5зв.). Завдяки цьому В. Сімович восени 1915 р. зосередився зокрема на викладах з історії української мови та літератури, М. Чайковський – з біології та географії, а також провадив «курси фотографії» (Дубрівний, 1979, с.107).

З огляду на те, що у таборі перебувала досить значна кількість неписьменних, Просвітній відділ продовжував приділяти велику увагу й роботі шкіл (курсів) грамоти. В них полонених щоденно вчили їх товариші з числа народних вчителів, і загалом такий курс збирав близько 70-100 слухачів. Ті ж полонені (особливо з числа таборового активу), хто вже мав певний освітній ценз, виявляли велике зацікавлення до вивчення німецької мови, що

пояснювалася їх бажанням полегшити собі комунікацію з австрійськими службовцями в таборі. Ці курси збирали до 100 учасників, а їх робота завжди зустрічала повне розуміння з боку таборової комендатури. Для цієї ж групи полонених були організовані курси української мови та історії літератури, що відбувалися тричі на тиждень у присутності пересічно 100 таборян. Щоденні курси «соціальних» наук, що включали в себе виклади з історії культури, соціології, політекономії, державного права, націології та історії України – також призначалися для більш освіченої частини полонених, збираючи від 100 до 300 осіб з їх числа (LaAC, file 14).

Курси кооперації проводився двічі на тиждень у присутності 100-160 учасників, причому з огляду на досить високий ступінь розвитку кооперативного руху в Україні та його активну участь у ньому широких верст селянства, вони користувалися «спеціальною увагою полонених». Їх метою було ознайомлення «полонених з розвитком і станом кооперативного руху в різних краях Європи, а спеціально в Австрії і Німеччині» та підготовка кадрів з числа полонених до заснування кооперативу в таборі. Спеціальний характер мав курс математики (30 слухачів), де полонених вчили основам алгебри й геометрії; та курс «рисування», де учнів знайомили з азами портретистики та орнаменталістики. Силами самих полонених проводились т.зв. «господарські курси», до теоретичної частини яких були включені виклади з усіх галузей господарства, а до практичної – з садівництва і лісництва (LaAC, file 14).

Проте інколи проведення викладів зіштовхувалося з різними труднощами радше суб'єктивного характеру – як це мало місце під час проведення одного із загальних читань полоненим Я. Орищенком (вересень 1915 р.). Для цього йому було призначено окреме приміщення («локаль»), половину якого використовували полонені євреї для відправлення своїх релігійних потреб. Вже після завершення їх молитов Я. Орищенко розпочав свій перший виклад у вільній частині цього приміщення, але за деякий час присутні євреї перервали його лекцію, вимагаючи припинити навчання у зв'язку з тим, що тут зберігається їх «святиня».

У відповідь Я. Орищенко запропонував закінчити лекцію, на що була отримана їх згода. Проте вже за кілька хвилин у цьому приміщенні з'явився ще один єврей разом з австрійським вояком, і ультимативно зажадав у Я. Орищенко негайного припинення викладів. Наступного дня ця історія мала своїм продовженням арешт Я. Орищенко (за наказом австрійського офіцера комендатури), і тільки інтерполяція голови Просвітнього відділу звільнила його від подальшого покарання. Зрештою, це був самотній випадок, проте досить часто траплялося так, що посеред заняття до бараку приходили австрійські вояки та забирали учнів для проведення різного роду робіт на території табору (Дубрівний, 1979, с.107-108).

Але ці штучні перешкоди вже не могли завадити поступальному розвитку освітнього руху, бо все більше таборян усвідомлювали важливість здобуття додаткових знань. Збільшенню відвідуваності курсів сприяло й те, що лектори почали під час занять демонструвати діапозитиви – як це зокрема мало місце у жовтні 1915 р. під час викладання історії України «при скіоптиконі» (приладі для демонстрації зображень на екрані – *авт.*) (ЦДАВОУе, арк.12, 15). Заходами депутата австрійського парламенту Я.Остапчука у кінці жовтня ц.р. також був розпочатий «курс деклямації й виразного читання», на який вписалося 12 осіб. Його було завершено за два місяці, і за цей час його слухачі мали можливість розібрати цілу низку поем Т.Шевченка, твори С.Руданського, байки Л.Глібова (Дубрівний, 1979, с.106, 128-129).

Значні досягнення українців на освітній ниві знайшли своє відображення у «Звіті з діяльності Союзу визволення України серед полонених російської армії української народності» від 4 листопада 1915 р., в якому був наведений перелік основних форм просвітництва: «доступні популярні читання», навчання грамоті, [...]курси німецької і української мов, літератури та історії, соціальних наук, кооперації, господарства і рільництва», які проводилися з метою «пробудження національної свідомості серед полонених, поглиблення культурного рівня, поширення серед них ідеї політичної самостійності української нації,

горожанське (громадянське – *авт.*) вихованне на основах політичної активності та самодіяльності» (LaAC, file 14).

Просвітницька робота у таборі Фрайштадт зберігала свій динамізм й протягом перших місяців 1916 р., при цьому її обсяги суттєво збільшилися, що стало можливим завдяки поповненню СПГ (та її просвітньої секції) новими членами, а також збільшенню тієї категорії таборян, які розуміли важливість отримання нових знань. Розуміючи, що успіх освітньої роботи багато в чому залежить від особистості вчителя та його фахової кваліфікації, Просвітній відділ 28 березня 1916 р. започаткував дев'ятимісячний «учительський курс» (управитель – В.Сімович), що призначався для «перекваліфікації вчителів та підготовки нових учительських кадрів для майбутніх українських народних шкіл». Для його 52 слухачів були проведені виклади з української мови, історії української літератури, історії педагогіки, психології, логіки, методики навчання, всесвітньої історії та історії України, алгебри, геометрії та тригонометрії, фізики і основ хімії, географії, біології та соціології. Програма курсу передбачала проведення практичних занять слухачами «учительського курсу» учням таборових шкіл грамоти (з історії України, рахунків, української мови), а також дати «практично-показову» лекцію для своїх колег з подальшим її обговоренням (Дубрівний, 1979, с.141).

У квітні 1916 р. частина його слухачів достроково припинила своє навчання на цьому курсі, що було зумовлено їх виїздом до таборів полонених українців у Німеччині з метою активізації там культурно-освітньої роботи. Попри цю втрату спільними зусиллями всіх членів «Просвіти» освітнє життя вже влітку ц. р. інтенсифікувалося настільки, що уможливило реалізацію нової інституційної моделі розвитку просвітньої секції. 1 серпня 1916 р. на черговому (40-му) засіданні ради просвітньої секції був обговорений та ухвалений статут самоврядного товариства «Просвіта» імені Михайла Драгоманова, метою діяльності якого мала стати централізація і ведення усієї просвітньої роботи в таборі «зادля національного освідомлення і загальної освіти полонених табору»,

а також «зادля виховання майбутніх діячів і учителів для дальшої роботи на російській Україні» (ЦДАВОУф, арк.1).

Для реалізації цих завдань товариство брало на себе завдання організувати та проводити систематичні курси, загальні читання та виклади з усіх галузей знань, з акцентуванням на проблемах українознавства, «уладжування літературних вечорниць», «видавання популярно-наукових книжечок», «удержування в таборі бібліотеки для полонених і підручної бібліотеки для вчителів». До складу товариства міг бути прийнятий будь-хто з числа таборян, який «заявить охоту працювати в просвітньому напрямку» (після відповідного рішення ради «Просвіти») (Дубрівний, 1979, с.107-108).

8 серпня 1916 р. відбулися установчі збори товариства та перше засідання новообраної його ради. У цей час в таборі Фрайштадт виклади проводили Р.Домбчевський (німецька мова), О.Охримович (політична економія та державне право), М.Чайковський (німецька мова, біологія, основи логіки, загальна географія), В.Сімович (історія української літератури), полонені П.Дубрівний (рахунки), М.Славінський (історія України) і Клинич (бджільництво). Кожний з цих курсів відвідувало від 60 до 130 слухачів, але вечірні виклади В.Сімовича збирали значно більше таборян (понад 500 осіб), що обумовлювалося як талантом лектора, так і тим, що у цей час полонених вже не залучали до проведення різного роду робіт у таборі. Остання обставина перешкоджала правильній роботі всіх інших курсів, і особливо негативно позначалася на діяльності шкіл грамоти (для неписьменних) (Дубрівний, 1979, с.109-110).

Невідкладних зусиль товариства потребувала таборова бібліотека, книги з якої видавалися на невизначений час. В силу цього полонені місяцями тримали книжки, які після цього терміну часто вже й не поверталися. Шкодило справі бібліотеки й хибні уявлення частини членів «Просвіти», що неповернута книга «не пропаде, а виконає своє призначення», коли її новий «власник» завезе книжку поза табір, де її читатимуть полонені зі складу робітничих команд (Дубрівний, 1979, с.110). Не все гаразд було й каталогом книжок, так що часом навіть дехто з таборових бібліотекарів достеменно не знав, які саме

книжки зберігаються в її фондах. На жаль позбутися таких поглядів довший час не вдавалося, і бібліотека стрімко втрачала книги зі своїх фондів (Палієнко & Срібняк, 2021, с.181-192).

Натомість члени товариства «Просвіта» особливо уважно ставилися до проведення вечірніх викладів, які були відкриті для усього таборового загалу. Таке їх ставлення було зумовлено необхідність прищепити таборянам «пошану до науки», а також довести їм можливість опанування українською мовою. Значна кількість полонених все ще остерігалися долучатися до навчального процесу, бо саме слово «Україна» породжувало в їх душах невимовний страх. Це почуття страху дбайливо плекали приховані чорносотенці, обіцяючи всім учням (а також і членам їх родин) усі можливі кари після їх повернення додому. Ці нашепти ворогів української справи істотно впливали на частину полонених, які воліли вчитися десь потайки, але не відвідувати школу грамоти і не мати за собою «провини» навчання в ній. Дехто з полонених з нестійкою психікою навіть волів не листуватися з рідним аби ті не довідалися про їх перебування у таборі Фрайштадт та відмовлялися розписуватися після отримання передач з України, стверджуючи, що вони є неграмотними (Дубрівний, 1979, с.111).

Але «Просвіта» ефективно працювала й умовах недовірливого ставлення до себе з боку малоросів, пропонуючи таборянам крім власне викладів участь у таборових вічах, політичних дискусіях про різні світові події (модератори – українські освітяни та громадські діячі С.Смаль-Стоцький, Я.Остапчук, П.Карманський), літературно-мистецьких вечорницях (останні проводилися спільно з Драматичним товариством ім. І.Котляревського). На інтенсивності просвітницької роботи суттєво не позначився навіть від'їзд восени 1916 р. до Німеччини кількох членів Просвітнього відділу (О.Безпалка, В.Левицького і Є.Турули), а також й В.Сімовича, який передав провід просвітньою роботою О.Охримовичу. Починаючи з листопада 1916 р. «Просвіта» повністю перебрала на себе ведення просвітницької роботи в таборі, активну участь (крім вже згадуваних) у ній брали полонені К.Даниленко, О.Кобець, І.Мороз, В.Ілюченко, Ю.Балицький, І.Птиця та ін.). Товариству надавав дієву повсякчасну допомогу

Р.Домбчевський, а також відомий український філолог та літературознавець, капітан австрійської армії проф. Степан Смаль-Стоцький (Дубрівний, 1979, с.111-112).

У січні 1918 р. номенклатура викладів була розширена – для членів новозаснованого товариства «Сільський Господар» розпочались заняття з хліборобства, садівництва, городництва, годівлі тварин, бджільництва (лектор – таборянин агроном К.Даниленко). Після Лютневої 1917 р. революції в Росії праця товариства «Просвіта» набула ще більших обертів, бо полонені вже не мали підстав побоюватися можливих репресій з російської влади. Кількість учнів у школах грамоти суттєво збільшилася, те саме мало місце й на українознавчих курсах. Особливою популярністю у полонених користувалися виклади проф. С.Смаль-Стоцького з шевченкознавства – часто траплялося так, що розрахована на 1000 осіб аудиторія не могла умістити всіх бажаючих (Дубрівний, 1979, с.113-114).

Продовжувала поповнюватися й колекція діапозитивів, загальна кількість яких становила на цей час 300 знімків (з історії України, географії та природознавства). Лектори «Просвіти» використовували різну наочність – 7 географічних мап, плакати з анатомії, агрономії та фізики, «рухому абетку» для неписьменних, цілу серію малюнків князів та гетьманів України, які у більшості були виготовлені зусиллями члена Просвітнього відділу М.Голубця і полоненого Ю.Балицького. Як і раніше виключно силами полонених провадилося навчання неграмотних (вчителі – Ю.Мочульський, К.Голобородський, М.Роговий, П.Шиман, Д.Борисенко, В.Щербак та ін.), курси арифметики (П.Дубрівний, О.Сімчук, С.Басок, В.Ілюченко, В.Шевчук та ін.), сільського господарства (В.Степанович, К.Даниленко, П.Хомич та ін.). При товаристві «Просвіта» було засновано «Інститут Народного Віча», слухачі якого готували доповіді, виклади й публічні дискусії на національно-історичні, соціально-економічні та суспільно-політичні теми, огляди міжнародно-політичних й військових подій. Референтами інституту виступали члени Просвітнього відділу та чільні функціонери СВУ

(А.Жук і О.Скоропис-Йолтуховський), а з числа полонених – І.Мороз, Ю.Мочульський та І.Лазько (Дубрівний, 1968, с.82-83).

Помітним явищем у внутрішньотаборовому житті стало заснування 1 вересня 1917 р. у таборі Фрайштадт «гуртка вчителів-фахівців, членів товариства «Просвіта»» (в кількості 12 членів), головою якого було обрано П.Дубрівного. Гурток відразу звернув на себе увагу гучними заявами та нереалістичними контрверсійними пропозиціями, виконання яких було мало здійсненою справою. Знаючи, що на окуповані німецькими військами українські землі відбув відділ з числа полонених українців з табору Раштат (він виконував функції етапного підрозділу, займаючись також й заснуванням українських гімназій), фрайштадські вчителі запропонували СВУ домогтись згоди австрійської військової влади на їх переїзд до цього регіону України з аналогічною місією. У своєму листі до Президії СВУ у Відні провід гуртка просив «поробити усі можливі заходи для того, щоби дістатись на окуповані землі російської України та учительовати там, і загалом допомагати українському населенню зайнятих земель своєю громадською працею». Крім того, гурток звертався з проханням прислати «докладні матеріали про стан теперішнього шкільництва на Волині, Холмщини, Підляшшю і т.д. [...]звідомлення, пляни наук і т.д., словом усі ті засоби, що зможуть нам дати докладний образ теперішнього стану шкільництва на зайнятих землях» (ЦДАВОУс, арк.241, 243).

Члени гуртка пропонували президії СВУ, що коли би австрійська військова влада відмовила у цьому, то остання мала звернутись до німецької військової влади аби домовитись про переїзд фрайштадців до Німеччини з подальшим їх відрядженням до тих волинських шкіл, де працювали етапні відділи з числа колишніх полонених українців з німецьких таборів. При цьому не всі члени гуртка були готові приступити до роботи вчителями, бо частину з них було би доцільно (на думку управи гуртка) відправити на учительський семінар (поза межами табору). Більше того, члени гуртка «просили дати відповідні вказівки Централі СВУ в Берліні, щоби вона поробила заходи перед німецькими воєнними властями, а ті мали би переговорити з Австрійським воєнним

міністерством» (ЦДАВОУс, арк.241-241зв.). Очевидно, що такий формат реалізації жадань (якщо не забаганок – *авт.*) членів гуртка вимагав колосальних зусиль від СВУ, і то з дуже малою надією на втілення у життя таких планів.

Є цілком очевидним, що у цьому випадку членами учительського гуртка рухало бажання якомога швидше дістатися українських земель, яке підсилювалося кількالكітнім їх перебуванням у полоні. Але отримавши негативну відповідь на ці свої пропозиції більшість його членів продовжували активно долучатися до проведення просвітницької роботи в таборі в очікуванні слушної нагоди для свого виїзду додому. За підрахунками П.Дубрівного заходами усіх членів товариства «Просвіта» протягом другої половини 1916 – 1917 рр. у таборі тривало навчання на 63 освітніх курсах, в рамках яких було прочитано 5753 лекцій, які були прослухані 7864 полоненими (Дубрівний, 1968, с.81).

Нагода дістатися України та послужити справі її захисту від більшовицької навали випала членам української організації табору (у т.ч. й таборовим просвітянам) у другій половині лютого 1918 р., коли до Фрайштадту надійшла відповідна телеграма від делегації УНР, яка брала участь у мирних переговорах у Бресті. У зв'язку із залученням переважної більшості членів «Просвіти» до складу 1-го куреня «Оборони Рідного Краю» та його скорим виїздом до Володимира-Волинського (де мало відбуватися формування 1-ої Стрілецько-козацької дивізії), 22 лютого 1918 р. були проведені ліквідаційні збори товариства, на якому ухвалено рішення про передання всього майна товариства таборовій Ліквідаційній комісії.

Слід відзначити, що в середині квітня 1918 р. «Просвіта» тимчасово відновила свою діяльність, що було зумовлено прибуттям до Фрайштадту транспортів полонених, призначених для поповнення складу згадуваної дивізії. Згідно до виробленого плану занять у таборі щоденно проводилося чотири виклади, а крім того увечері виголошувалися різні доповіді та відбувалися віча – під час яких обговорювалися останні політичні та військові події. Під час занять особливий акцент було зроблено на українознавчому блоці дисциплін (українська мова і література, історія і географія України), які провадилися

С.Смаль-Стоцьким, Р.Домбчевським та О.Охримовичем, а також полоненими Ф.Шевченком, І.Морозом та офіцерами-українцями, переведеними до Фрайштадту з інших таборів для комплектування дивізії. Ця робота продовжувалася до липня 1918 р., коли відбулась фактична ліквідація табору Фрайштадт (Дубрівний, 1972, с.115).

Отже, завдяки системній роботі членів Просвітнього відділу, просвітньої секції СПГ, товариства «Просвіта» ім. М. Драгоманова протягом 1915-1917 рр. стало можливим організувати викладання доволі широкого спектру навчальних курсів та шкіл грамоти (для неписьменних). Через чорносотенну агітацію їх робота спочатку була значно ускладненою, а наповнюваність аудиторій – низькою. Значна кількість таборян самоусувалася від відвідування викладів, але з плином часу все більше і більше полонених українців переконувалися, що час перебування у полоні варто використовувати з користю для себе. Ставало зрозумілим, що розкладова діяльність «чорної сотні» за жодних обставин не може зупинити розвитку просвітньої роботи у таборі та перешкодити процесу поступового формування національної самосвідомості у вчорашніх «малоросів».

Визначальну роль в організації освітнього життя спочатку відігравав Просвітній відділ СВУ, у складі якого входили українські громадські діячі, освітяни, кооператори з університетською або гімназійною освітою, які мали вироблений національний світогляд. Їх зусиллями у складі української таборової організації у Фрайштадті з числа полонених були створені відповідні структури (просвітня секція і товариство «Просвіта»), які з часом перебрали на себе основний тягар ведення просвітницької роботи.

Її зміст суттєво різнився – якщо спочатку наголос робився на загальноосвітніх курсах (аби не викликати у полонених закидів у «політиці»), то вже за рік освітні інституції дедалі більше уваги приділяли насамперед українознавчим предметам (історія України, українська мова та історія української літератури). Разом з тим велика кількість учбових годин відводилася на ліквідацію неписьменності серед полонених; і нарешті – значний обсяг

займали курси німецької мови, арифметики, кооперації і політичної економії. На викладах саме цих предметів була задіяна й найбільша кількість учителів.

Зрештою, бути членом української таборової організації означало стати слухачем кількох освітніх курсів. Для значної полонених освіта ставала сенсом їх таборового життя, а разом з тим відбувалося їх національне освідомлення, коли вони – інколи навіть непомітно для себе – починали перейматися проблемами самоствердження України у політичному відношенні та ставали adeptами її незалежності. Таким чином, з одного боку, просвітні організації цілеспрямовано готували полонених до майбутнього цивільного життя на Батьківщині, а з іншого – виховували з них свідомих й відданих громадян вільної України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Голубець М. (1979). Усвідомлення полонених у таборі Фрайштадт творами українських письменників *Союз визволення України у Відні (1914-1918)*. Нью-Йорк. С. 9–12.
- Даниленко В., Добржанський В. Культурно-просвітня праця професора Степана Смаль-Стоцького у таборі Фрайштадт // *Українська преса за межами України*. К., 1996. С.36–42.
- Даниленко К. (1979). Розвій суспільно-національної думки в таборі Фрайштадт *Союз визволення України у Відні (1914–1918)*. Нью-Йорк. С. 13–31.
- Дубрівний, П. (1979). Культурно-просвітня робота в таборі Фрайштадт *Союз визволення України у Відні (1914–1918)*. Нью-Йорк. С. 99–156.
- Дубрівний П. (1968). Союз визволення України в 1914–1918 рр. *Наукові записки Українського технічно-господарського інституту*. Мюнхен. Т.ХV (ХVІІ). С. 76–89.
- Кривошеєва Л.М. (2009). *Національно-просвітня діяльність Союзу визволення України в таборах військовополонених українців (1914-1918 рр.)*. Дис. канд. іст. наук за спец. 07.00.01 – Історія України. Запоріжжя. 242 с.

- Малець О. (2014). Культурно-просвітницька діяльність Союзу визволення України у роки Першої світової війни *Воєнна історія України. Галичина та Закарпаття: науковий збірник*. Матеріали Всеукраїнської наукової військово-історичної заочної конференції, 5–6 червня 2014 р. Ужгород. С. 160-181.
- Малець Н. (2014). Літературно-просвітницька діяльність Союзу визволення України у роки Першої світової війни *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. Вип.19. С. 53–56.
- Малець Н. (2015). Викладання української мови та літератури як культурно-просвітня робота в таборі Фрайштадт (січень 1915 – травень 1918 рр.) *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. Ужгород. Вип. 20. С. 55–58.
- Молдован Я. (2009). Участь Андрія Жука в українському національно-визвольному русі під час Першої світової війни *Пам'ятки: археологічний щорічник*. Київ. Т. 10. С. 68-76.
- Назарук Ю. С. (2005). Організаційно-політична діяльність Олександра Скорописа-Йолтуховського серед полонених українців у Німеччині та Австро-Угорщині (1914–1917 рр.) *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень*. Київ. Вип. 26. С. 126–132.
- На сторожі академічної доброчесності (викладачі кафедри всесвітньої історії КУБГ у боротьбі з плагіатом у ЗВО України). Таблиця співставлень (<https://iff.kubg.edu.ua/pro-fakultet/kafedry/2016-06-15-08-19-34/anoncy/1256-na-storozhi-akademichnoi-dobrochesnosti-vykladachi-kafedry-vsesvitnoi-istorii-kubh-u-borotbi-z-plahiatom-u-zvo-ukrainy.html>).
- Палієнко М. & Срібняк І. (2021). Книжковий рух у таборі полонених українців Фрайштадт (Австро-Угорщина), 1915–1918 рр. *Рукописна та книжкова спадщина України: археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів*. Київ. Вип. 27. С. 181–192.
- Патер, І. (1998). Галичина і галичани у діяльності Союзу визволення України *Збірник праць на пошану Л. І. Крушельницької*. Львів. С. 153–169.

- Сімович В. (1979). Початки національно-просвітньої праці серед полонених українців у таборі Фрайштадт *Союз визволення України у Відні (1914–1918)*. Нью-Йорк. С.83–94.
- Срібняк І. (1999). *Полонені українці в Австро-Угорщині та Німеччині (1914–1920 рр.)*. Київ. С. 41-71.
- Срібняк І. (2007). Українська громада табору Фрайштадт і державотворчі процеси в Україні 1917–1918 рр. *Україна в революційних процесах перших десятиліть ХХ ст.* Збірник ІПіЕНД ім. І.Ф.Кураса НАН України. Київ. С. 310–319.
- Срібняк І. (2020). Громада полонених українців табору Фрайштадт, Австро-Угорщина, на завершальному етапі свого існування (кінець 1917 – 1918 рр.) *Емінак*. Київ-Миколаїв. № 4 (32). С. 162–163.
- Срібняк І. (2019). «Голодна маса стає чим раз більше апатичною, байдужою до всього...»: життя та повсякдення полонених вояків-українців у таборі Фрайштадт, Австро-Угорщина (зима–літо 1917 р.) *Емінак*. Київ-Миколаїв. № 4(28). С. 56–70.
- Срібняк І. (2020). Громада полонених українців табору Фрайштадт, Австро-Угорщина, на завершальному етапі свого існування (кінець 1917 – 1918 рр.) *Емінак*. Київ-Миколаїв. № 4 (32). С. 160–181.
- Труба Р. (2013). Діяльність Омеляна Терлецького у таборах для військовополонених українців у Німеччині 1916-1919 рр. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Сер. Історія / голов. ред. І. Зуляк. Тернопіль, Вип. 1 (у 2 ч.). Ч. 2. С. 96–102.
- ЦДАВО України (ЦДАВОУа), ф.4404, оп.1, спр.15.
- ЦДАВО України (ЦДАВОУб), ф.4405, оп.1, спр.55.
- ЦДАВО України (ЦДАВОУс), ф.4405, оп.1, спр.60.
- ЦДАВО України (ЦДАВОУd), ф.4405, оп.1, спр.54.
- ЦДАВО України (ЦДАВОУе), ф.4404, оп.1, спр.6.
- ЦДАВО України (ЦДАВОУf), ф.4404, оп.1, спр.224.

Fellner, F. (1989). Die Stadt in der Stadt. Das Kriegsgefangenenlager in Freistadt 1914–1918 *Oberösterreichische Heimatblätter*. Linz. Jahrgang 43. Heft 1. S. 3–32.

Library and Archives Canada (LaAC). The Andry Zhuk Collection, (Бібліотека і архів Канади, особистий фонд А.Жука). MG30. C167. Vol.15. File 4.

Library and Archives Canada (LaAC). The Andry Zhuk Collection, (Бібліотека і архів Канади, особистий фонд А.Жука). MG30. C167. Vol.15. File 14.

Rappersberger, P. (1988). *Das Kriegsgefangenenlager Freistadt 1914-1918*, Diplomarbeit Universität Wien. 101 s.

Sribnjak, I. (2002). Ukrainische Gefangene in Lagern Österreich-Ungarns während des Ersten Weltkrieges *Österreichisch-Ukrainische Rundschau*. Wien. № 14(43). S. 20–23.

REFERENCES

Holubets', M. (1979). Usvidomlennya polonenykh u tabori Frayshtadt tvoramy ukrayins'kykh pys'mennykiv Soyuz vyzvolennya Ukrayiny u Vidni (1914-1918). N'yu-York. S. 9–12.

Danylenko, V. & Dobrzans'kyu, V. (1996). Kul'turno-prosvitnya pratsya profesora Stepana Smal'-Stots'koho u tabori Frayshtadt // *Ukrayins'ka presa za mezhamy Ukrayiny*. Kyiv. S.36–42 .

Danylenko, K. (1979). Rozviy suspil'no-natsional'noyi dumky v tabori Frayshtadt Soyuz vyzvolennya Ukrayiny u Vidni (1914–1918). N'yu-York. S. 13–31.

Dubrivnyy, P. (1979). Kul'turno-prosvitnya robota v tabori Frayshtadt Soyuz vyzvolennya Ukrayiny u Vidni (1914–1918). N'yu-York. S. 99–156.

Dubrivnyy, P. (1968). Soyuz vyzvolennya Ukrayiny v 1914-1918 rr. Naukovi zapysky Ukrayins'koho tekhnichno-hospodars'koho instytutu. Myunkhen. T.KHV (XVII). S. 76–89.

Kryvosheyeva, L.M. (2009). Natsional'no-prosvitnya diyal'nist' Soyuzu vyzvolennya Ukrayiny v taborakh viys'kovopolonenykh ukrayintsiv (1914–1918 rr.). Dys. kand. ist. nauk za spets. 07.00.01 – Istoriya Ukrayiny. Zaporizhzhya. 242 s.

- Malets', O. (2014). Kul'turno-prosvitnyts'ka diyal'nist' Soyuzu vyzvolennya Ukrainy u roky Pershoyi svitovoyi viyny Voyenna istoriya Ukrainy. Halychyna ta Zakarpattya: naukovyy zbirnyk. Materialy Vseukrayins'koyi naukovoyi viys'kovo-istorychnoyi zaochnoyi konferentsiyi, 5-6 chervnya 2014 r. Uzhhorod. S. 160–181.
- Malets', N. (2014). Literaturno-prosvitnyts'ka diyal'nist' Soyuzu vyzvolennya Ukrainy u roky Pershoyi svitovoyi viyny Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva. Vyp.19. S. 53–56.
- Malets', N. (2015). Vykladannya ukrayins'koyi movy ta literatury yak kul'turno-prosvitnya robota v tabori Frayshtadt (sichen' 1915 – traven' 1918 rr.) Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva. Uzhhorod. Vyp. 20. S. 55–58.
- Moldovan, YA. (2009). Uchast' Andriya Zhuka v ukrayins'komu natsional'no-vyzvol'nomu rusi pid chas Pershoyi svitovoyi viyny Pam'yatky: arkheolohichnyy shchorichnyk. Kyiv. T. 10. S. 68–76.
- Nazaruk, Yu. S. (2005). Orhanizatsiyno-politychna diyal'nist' Oleksandra Skoropysa-Yoltukhovs'koho sered polonenykh ukrayintsiv u Nimechchyni ta Avstro-Uhorshchyni (1914–1917 rr.) Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsional'nykh doslidzhen'. Kyiv. Vyp. 26. S. 126–132.
- Na storozhi akademichnoyi dobrochesnosti (vykladachi kafedry vsesvitn'oyi istoriyi KUBH u borot'bi z plahiatom u ZVO Ukrainy). Tablytsya spivstavlen' (<https://iff.kubg.edu.ua/pro-fakultet/kafedry/2016-06-15-08-19-34/anoncy/1256-na-storozhi-akademichnoi-dobrochesnosti-vykladachi-kafedry-vsesvitnoi-istorii-kubh-u-borotbi-z-plahiatom-u-zvo-ukrainy.html>).
- Paliyenko, M. & Sribnyak, I. (2021). Knyzhkovyy rukh u tabori polonenykh ukrayintsiv Frayshtadt (Avstro-Uhorshchyna), 1915–1918 rr. Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy: arkheohrafichni doslidzhennya unikal'nykh arkhivnykh ta bibliotechnykh fondiv. Kyiv. Vyp. 27. S. 181–192.
- Pater, I. (1998). Halychyna i halychany u diyal'nosti Soyuzu vyzvolennya Ukrainy Zbirnyk prats' na poshanu L.I.Krushel'nyts'koyi. L'viv. S. 153–169.

- Simovych, V. (1979). Pochatky natsional'no-prosvitn'oyi pratsi sered polonenykh ukrayintsev u tabori Frayshtadt Soyuz vyzvolennya Ukrainy u Vidni (1914–1918). N'yu-York. S.83–94.
- Sribnyak, I. (1999). Poloneni ukrayintsi v Avstro-Uhorshchyni ta Nimechchyni (1914–1920 rr.). Kyiv. S. 41–71.
- Sribnyak, I. (2007). Ukrayins'ka hromada taboru Frayshtadt i derzhavotvorchi protsesy v Ukraini 1917–1918 rr. Ukrainy v revolyutsiynnykh protsesakh pershykh desyatylit' KHKH st. Zbirnyk IPIEND im. I.F.Kurosa NAN Ukrainy. Kyiv. S. 310–319.
- Sribnyak, I. (2020). Hromada polonenykh ukrayintsev taboru Frayshtadt, Avstro-Uhorshchyna, na zavershal'nomu etapi svoho isnuvannya (kinets' 1917 – 1918 rr.) Eminak. Kyiv-Mykolayiv. № 4 (32). S. 162–163.
- Sribnyak, I. (2019). «Holodna masa staye chym raz bil'she apatychnoyu, bayduzhoyu do vs'oho...»: zhyttya ta povsyakdennya polonenykh voyakiv-ukrayintsev u tabori Frayshtadt, Avstro-Uhorshchyna (zyrna-lito 1917 r.) Eminak. Kyiv-Mykolayiv. № 4(28). S. 56–70.
- Sribnyak, I. (2020). Hromada polonenykh ukrayintsev taboru Frayshtadt, Avstro-Uhorshchyna, na zavershal'nomu etapi svoho isnuvannya (kinets' 1917 – 1918 rr.) Eminak. Kyiv-Mykolayiv. № 4 (32). S. 160–181.
- Truba, R. (2013). Diyal'nist' Omelyana Terlets'koho u taborakh dlya viys'kovopolonenykh ukrayintsev u Nimechchyni 1916–1919 rr. Naukovi zapysky Ternopil's'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatyuka. Ser. Istorija / holov. red. I. Zulyak. Ternopil', Vyp. 1 (u 2 ch.). CH. 2. S. 96–102.
- CDAVOa Ukrainy, f.4404, op.1, spr.15.
- CDAVOb Ukrainy, f.4405, op.1, spr.55.
- CDAVOc Ukrainy, f.4405, op.1, spr.60.
- CDAVOd Ukrainy, f.4405, op.1, spr.54.
- CDAVOe Ukrainy, f.4404, op.1, spr.6.
- CDAVOf Ukrainy, f.4404, op.1, spr.224.

Fellner, F. (1989). Die Stadt in der Stadt. Das Kriegsgefangenenlager in Freistadt 1914-1918 *Oberösterreichische Heimatblätter*. Linz. Jahrgang 43. Heft 1. S. 3–32.

Library and Archives Canada (LaAC). The Andry Zhuk Collection, (Бібліотека і архів Канади, особистий фонд А.Жука). MG30. C167. Vol.15. File 4.

Library and Archives Canada (LaAC). The Andry Zhuk Collection, (Бібліотека і архів Канади, особистий фонд А.Жука). MG30. C167. Vol.15. File 14.

Rappersberger, P. (1988). *Das Kriegsgefangenenlager Freistadt 1914-1918*, Diplomarbeit Universität Wien. 101 s.

Sribnjak, I. (2002). Ukrainische Gefangene in Lagern Österreich-Ungarns während des Ersten Weltkrieges *Österreichisch-Ukrainische Rundschau*. Wien. № 14(43). S. 20–23.

IHOR SRIBNYAK,

Doctor of Historical Sciences, Professor,
Head of the Department of World History,
Faculty of History and Philosophy,
Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine
i.sribniak@kubg.edu.ua, ORCID iD 0000-0001-9750-4958

EDUCATIONAL MOVEMENT IN THE CAMP OF UKRAINIAN PRISONERS OF WAR FREISTADT, AUSTRIA-HUNGARY, 1915-1917

The article reveals the peculiarities of the development of the educational movement in the camp of captured Ukrainian soldiers Freistadt (Austria-Hungary) in 1915-1917. It was established that despite all the initial difficulties (due to the opposition of the Black Hundreds) due to the systematic work of members of the Education Department, the Education Section Social and educational circle, the Society «Prosvita» M. Drahomanov during 1915-1917 it became possible to organize the teaching of a fairly wide range of courses and literacy schools (for the illiterate).

The decisive role in the organization of educational life was initially played by the Union for the Liberation of Ukraine Educational Department, which included Ukrainian public figures, educators, cooperators with university or high school education, who had developed a national worldview. Through their efforts, the Ukrainian camp organization in Freistadt created appropriate structures from among the prisoners (educational section and the Enlightenment Society), which over time took over the main burden of educational work.

Its content differed significantly – if at first the emphasis was on general education courses (so as not to provoke criticism of «politics» from prisoners), then within a year educational institutions paid more and more attention to Ukrainian

studies (history of Ukraine, Ukrainian language and history of Ukrainian literature). At the same time, a large number of training hours were devoted to the elimination of illiteracy among prisoners.

For many prisoners, education became the meaning of their camp life, and at the same time their national awareness took place, when they – sometimes even unnoticed – began to worry about the problems of Ukraine's self-affirmation in political terms and became adherents of its independence. Thus, on the one hand, educational organizations purposefully prepared prisoners for the future of civilian life in the homeland, and on the other - to educate them conscious and loyal citizens of free Ukraine.

Keywords: Ukrainian prisoners of war, Freistadt camp, school, lectures, Education Department, Austria-Hungary.

Стаття надійшла до редакції 16.05.2022

Стаття прийнята до друку 28.06.2022